

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

KUR'AN VE

HÜSN-İ HAT

SEMPOZYUM BİLDİRİ METİNLERİ

01-03 KASIM 2015

A M A S Y A

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1330

İLMİ ESERLER: 209

Yayın Yönetmeni

Dr. Yüksel SALMAN

Yayın Koordinatörü

Yunus AKKAYA

Tashih

Sedat MEMİŞ

Grafik & Tasarım

Ali ÇINKI

Baskı

Kalkan Matbaacılık

(0312) 341 92 34

2. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-6757-2

2017-06-Y-0003-1330

Sertifika No: 12931

Eser İnceleme Komisyon Kararı

16.03.2017/10

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0312) 295 72 93-94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: (0312) 295 71 53-295 71 56

Faks: (0312) 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

MUSHAF TEZHİBİNİN UYGULAMA SAFHALARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Ersan PERÇEM

Uzman., Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Tezhip Ana Sanat Dalı

1. GİRİŞ

Hattatlar tarih boyunca Kur'an-ı Kerim'i insan elinin yazabileceği en güzel biçimde yazma gayreti içerisinde olmuşlar, tezhip sanatkarı da bu yazıya yakışan bezemeyi gönülleriyle renklendirme gayreti içerisinde girmişlerdir.

Bir müzehhib Allah kelamını bezerken malzeme olarak tabiatı tercih etmiş, üsluplaştırma yoluyla aldığı çiçekleri çeşitli boya ve özellikle altın ile devrinin sanat anlayışına göre tezyin etmiştir. Mushaf bezemesinde umumiyetle yeni tasarım ve arayışların yer olmadığı, klasik kaidelere sadık kalınarak, o devrin sanat anlayışı ile en mükemmeli ortaya çıkarma gayretinin esas olduğu görülür.¹

Nakkaşhâne geleneğine göre usta-çırak işbirliği ile hazırlanan ve sernakkaş idaresinde çeşitli sanatkarların kolektif çalışmalarıyla ortaya çıkarılan Mushaf bezemesi, günümüzde bir sanatkarın elinden rahatlıkla da çıkabilmektedir. Sanatkar bir eseri meydana getirebilmek için hattattan aldığı yazıya uygun klasik usullerde desen oluşturur. Uygulama yapacağı kağıdı ve murakkasını hazırlar. Daha önceden ezerek hazırladığı altın ve diğer boya kullanılarak klasik tezhib tekniklerini uygular. Böylece bir

¹ Derman, F. Ç., "Tarihimizde Mushafın Bezemesi", *Diyanet İlmî Dergi*, Kur'an Özel Sayısı, 2012, s. 647-653.

müzehhep eser meydana çıkmış, faka kolektif bir çalışmaya göre bitmesi daha uzun sürmüştür.

Tebliğimizde Mushaf tezhibinde münferit yapılan bir çalışma örneği sunulacaktır. Uygulamalı olarak ele alınacak olan buradaki çalışmalar iki başlık altında toplanacaktır. İlk olarak desen çizim tekniği, daha sonra ise tezhip uygulama safhaları üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada farklı olarak, desenlerin tamamı klasik usulde olduğu gibi eskiz üzerinde değil, bilgisayar ortamında hazırlanmıştır. Bunun için "Photoshop" programı kullanılmıştır. Mushaf tezhibinde uygulanan bu yöntemin yanı sıra kitap (cild) kabı tasarımında desen çizim safhaları aynı olmasına rağmen uygulama teknikleri farklıdır. Kitap kabı üzerine desen uygulamasını yapan mucellid, deri üzerine kendine has kural ve kaidelerle çalışmasını hazırlar.

Bir Mushafta bulunan tezhip alanlarını göz önünde bulunduracak olursak sırasıyla zahriye, serlevha, sûrebaşı, duraklar, güller ve hâtime (Ketebe) sayfaları şeklinde çalışılmıştır.

2. DESEN ÇİZİM VE KLASİK TEZHİP TEKNİKLERİ

Bir Mushaf tezhibinin nasıl oluştuğunu daha iyi anlayabilmek için desen çizimi tekniği ve desenlerin kağıt üzerine uygulama safhalarından kısaca bahsedilmesi lazımdır.

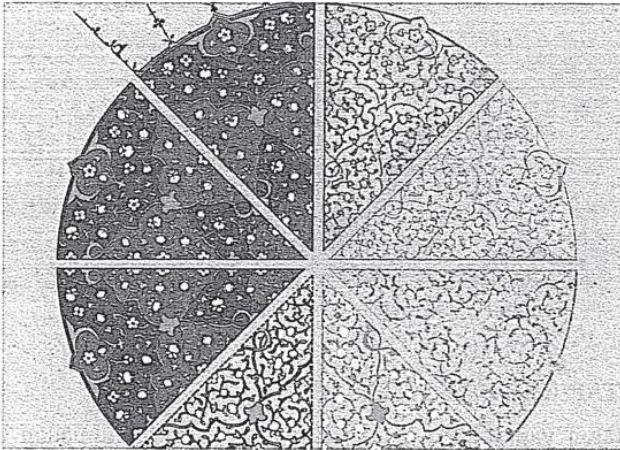
2.1. Desen Çizim Tekniği: Desenin yer alacağı alanın sınırları çizilerek belirlenir. Varsa simetri eksenlerini çizerek birim alan üzerinde paftalar oluşturulur. Birim alan içerisine tasarlanacak desenin planı hazırlanır. Bu planda helezon bir noktadan çıkarak, aynı yönde belli bir düzen halinde (dâirevî) alana yayılır. Bu helezonlar daha çok hatâyî veya rûmî motif tasarımları için kullanılır. Desenin helezon planı çizildikten sonra dalların üzerine konacak motiflerin yerini ve büyüklüğünü belirlemek için kanaviçe kullanılır. Buda motifin iriliğini ve sınırını gösteren hafif çizgilerdir. Bu aşamadan sonra artık kanaviçe içlerine motifler, helezonun başlama noktasından başlayarak ayrıntılı olarak yerleştirilir. Özellikle simetri eksenlerindeki taşıyıcı motif büyüklüklerine ve helezonun yönünü gösteren sap çıkmalarına dikkat edilir. Motiflerin çizimi sırasında dağılımdaki yoğunluk, denge, çizgilerdeki ahenk ve desendeki düzene dikkat edilir. Ayrıca yön gösteren motiflerin helezon üzerince doğru yerleştirilmesi önemli hususlardan biridir. Tasarımda desene eklenecek her çizgi ve noktanın

gelişi güzel konulmaması, mutlaka esere bir kazanç ve bir görev yüklemiş olması gerekmektedir.²

2.2. Klasik Tezhip Teknikleri: Klasik tezhip tekniklerini konu anlatımıyla beraber aşamalı bir biçimde uygulanmış şeklinin gösterilmesi daha anlaşılır olacaktır.

2.2.1 Zemini Boyalı Klasik Tezhip Tekniği: Düz tezhip de denilen bu teknikte desen zemini tamamen boyanarak kağıt zeminden ayrılır. Tarihte zemin rengi olarak en çok bedahşi lacivert kullanılmış, diğer alanlar da ise genellikle siyah, limon küfü, sülyen ve beyaz görülmektedir.

Uygulanacak desen son şeklini aldıktan sonra, işlenecek kağıda kurşun kalem yardımı ile geçirilir. Bu çizim, temiz bir zemine gözün seçebileceği koyulukta olmalıdır. İlk olarak, sapsar, yapraklar, çiçeklerin bazı kısımları, istenirse rûmîler, cedvel veya iplik gibi parlatılacak alanlara altın sürülür ve zer-mühre ile parlatılır. Çiçek zeminine ise beyaz veya uçuk renklerde astar boyası sürülür. Daha sonra bütün desenin, siyah tahrirleri çekilir. Tahrir bir duvar gibi motifleri zemin boyasına karşı bozulmaktan koruyan, ince, düz bir çizgidir. Zemin rengi dalgasız olarak doldurulur. Çiçek içlerinin gölgesi ve diğer ayrıntılar tamamlanır. Son olarak, desenin bitiş sınırına iplik ve kuzu çekilerek üzerine tuğ işlenir.³

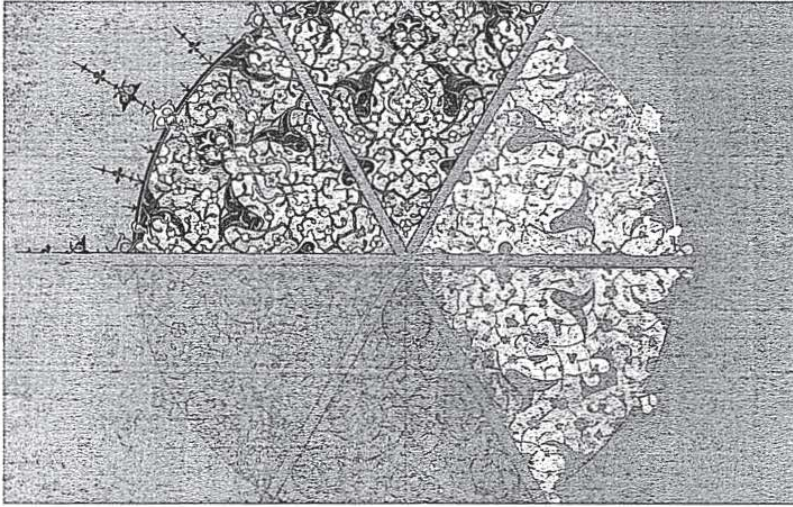
Fotograf 1: Zemini boyalı klasik tezhip tekniğinin uygulama safhaları.

² Birol, İ., *Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, İstanbul 2012, s. 110-118.

³ Birol, İ., *Basılmamış Ders Notları*, 2006.

2.2.2 Zer-ender-zer Tezhip Tekniği: "Zer-ender-zer" 'in lügat karşılığı, altın üzerine altındır. Altını mat ve parlak olarak veya iki renk altını, mat-parlak kullanarak yapılan tezhiptir. Veya tek renk altını zeminde mat, motiflerde parlak olarak kullanılır. Bu suretle zemin ile motifler ayrılmış olur ve ismini de bu yapılaş tekniğinden alır.

Uygulanacak tekniğe göre çizilmiş olan desen, işlenecek alana geçirilir. İlk olarak parlatılacak altın (sap ve yapraklara) sürülür. Zer-mühre ile parlatılır. Daha sonra zemine mat bırakılacak altın sürülür ve ince saman kağıdı ile mat parlatılır. Çiçeklerin içlerine beyaz astar boyası sürülür. Bütün desenin, siyah düz çizgi ile tahriri çekilir. (Bu arada desen bitiminde bulunan iplik ve cetvellere, daha önce sürülerek parlatılmış olan altının tahrirleri de çekilir). Çiçeklerin renkleri konur. Son olarak, desenin bitiş sınırına iplik ve kuzu çekilerek üzerine tığ işlenir.⁴

Fotograf 2: Zer-ender-zer tezhibin uygulama safhaları.

3. KİTAP (CİLD) KABI TASARIMI

Bir kitabın yapraklarını dağılmaktan ve sırası bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapağa cild denmektedir. Arapça "deri"

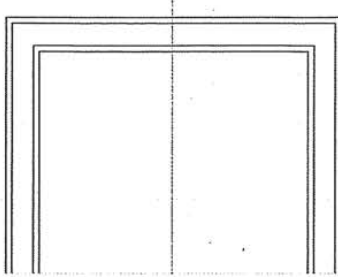
⁴ A. Birol, İ., Basılmamış Ders Notları. 2006.

anlamına gelen bu ismin, genellikle ciltlerin bu işe en uygun malzeme olan deriden yapılması sebebiyle verildiği bilinmektedir.⁵

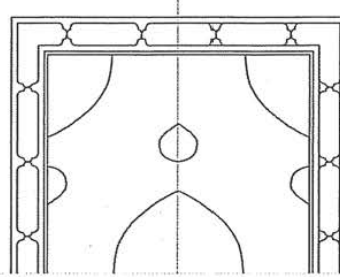
Tarih boyunca Mushaf tezhibine verilen önem, kitap kabı tezyinatında da görülmektedir. XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun her sahada olduğu gibi cilt sanatında da en olgun döneminin yaşandığı ve klasik cildlerin en güzel örneklerinin verildiği dönem olmuştur. Selçuklu döneminde kitap kabını tamamen kaplayan yoğun geometrik tezyinat, Osmanlı döneminde yerini bulut, rûmî ve bitkisel motiflere bırakarak oldukça sade bir görünüm kazanmıştır. Bu dönem kitap kablalarının tezyinat bölümleri; şemse, salbekler, köşebentler, kenar bezemeleri, sırt, sertâb ve miklepten oluşmaktadır. Bu alanlara genellikle hatâyî grubu, rûmî ve bulut motifleriyle tasarımlar yapılmıştır. Aşağıda yapılan çalışmada ise sadece hatâyî grubu motiflerinden oluşan desen, çift tahrir tekniğiyle uygulanmıştır.

Müzehhib cild kabı tasarımını hazırlarken kitabın iç sayfalarında uygulanan tezyinâtın üslup ve motif birliğine dikkat etmelidir. Kitabın tamamının motif ve desen bütünlüğü için bu gereklidir. Tasarımı biten desen artık tıraşlanmış deri üzerine uygulaması için mücellide teslim edilir.

3.1. Cild Tasarımının Çizim Safhaları

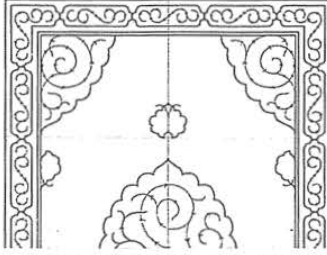

Çizim 1: Desenin alan sınırları belirlenir.

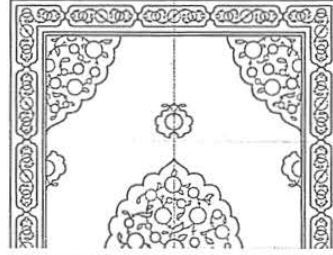

Çizim 2: Pafta alanları çizilir.

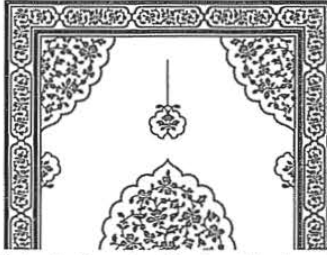
⁵ Arıtan, A. S., "Ciltçilik", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 7, s. 551, İstanbul 1993.

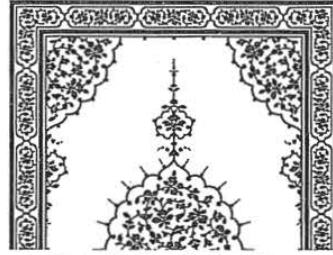
Çizim 3: Desen planı hazırlanır.

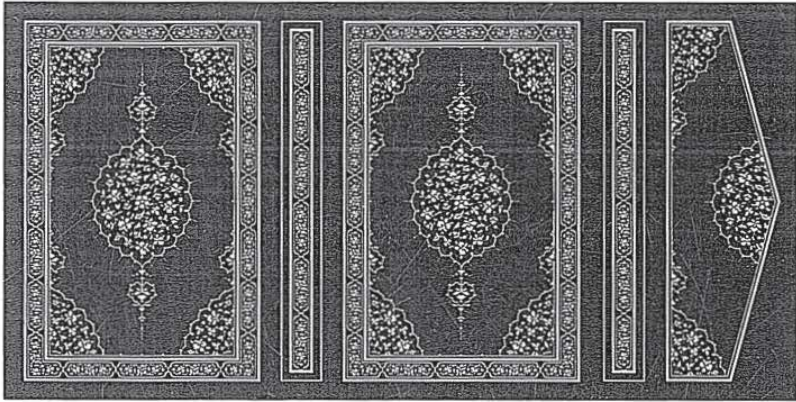
Çizim 4: Helezon planı üzerinde motif kanaviçeleri belirlenir.

Çizim 5: Kanaviçe içlerine daha önceden çizilmiş motifler yerleştirilir.

Çizim 6: Son olarak nokta ve tıglar ile bitirilir.

Çizim 7: Tamamlanan kompozisyona uygun sırt, sertâb ve miklep desenleri de çizilerek cild kabı tasarımı tamamlanır.

4. ZAHİRİYE TEZHİBİ

Yazma kitaplarda en önemli süslemeler, eserin zahriye denilen tanıtım sayfalarında bulunur. Zahriye'nin lügat mânâsı, Arapça'da zahr; sırt, arka kelimesinden gelmektedir.⁶ Yazılı ilk metnin başladığı sayfanın arkasındaki sayfa veya sayfalar için kullanılır.⁷ Yazma kitaplarda genellikle kitap sahibinin, temellük kitabesinin tezhipli olarak yer aldığı, esas metnin başladığı yaprağın ön yüzüdür.⁸ Zahriye sayfaları eseri ve eser sahibini tanıtmak için genelde metnin başlangıcından önceki sayfada yapılırsa da nadirde olsa metnin bitişinden sonra yani hatime sayfasından sonraki sayfada da rastlanmaktadır.⁹

Zahriyeler müzehhiplerin bütün hünerini gösterdiği, esere veya eserin sahibine verilen değeri belirten ve en yoğun tezhibin bulunduğu sayfalardır. Genelde tek sayfa olarak yapılırsa da özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda bazen karşılıklı iki sayfa, nadirde olsa dört hatta yedi sayfaya kadar çıkan zahriye sayfaları görülmektedir. Yazma eser, ilmi ise tezyînatın içinde veya dışında, kimin için hazırlandığını, hangi kütüphaneye yazıldığını belirten bir metin bulunur ki buna "temellük" kitâbesi denir. Eğer yazma eser Mushaf ise bu kısımda ayet de yer alır. Zahriye sayfaları bazen de yazısız olarak tamamen tezhip edilmişlerdir. Bunlar dikdörtgen tam sayfa halinde sıvama olarak veya madalyon, şemse, mekik, oval, daire ve kare formlarda tasarlanmışlardır.

Zahriyeler özellikle Kur'an-ı Kerim'lerde metnin haricinde bir tezyînat sayfası olduğundan her eserde ve her dönemde görülmez. Eserin durumunu, yazım şartları ve ekonomik yönünü belirleyen zahriye sayfaları dönemlere göre de değişiklik göstermektedir. 10. yüzyıldan itibaren Mushafalarda görülmeye başlayan zahriye sayfalarının plan ve tezyînat itibarıyla en mükemmel olduğu dönem 16. yüzyıldır. Büyük emek ve masraf gerektiren zahriye tezhibi, 17. yüzyıldan başlayarak yapılmaz olmuş, daha sonraki dönemlerde ender işlenen örnekleri de eski inceliğini kaybetmiştir. 19. yüzyıl yazma eserlerinde zahriye sayfalarına rastlanılmamıştır.¹⁰

⁶ Derman, M. U., *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1-2-3, İstanbul 2008. s. 3514.

⁷ Duran, G., "Tezhip Sanatında Kullanılan Alanlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 41, İstanbul 2012, s. 63.

⁸ Derman, F. Ç., "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi", *Türkler*, Cilt 12, Ankara 2002, s. 289-299.

⁹ Derman, M. U., age., s. 3514.

¹⁰ Derman, F., "Osmanlı Asırlarında, Üslup ve Sanatçılarıyla Tezhip Sanatı", *Osmanlı*, Cilt 11, Ankara 1999, s. 108-119.

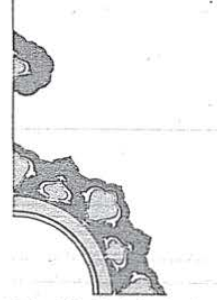
4.1. Zahriye Tezhibinin Çizim Safhaları

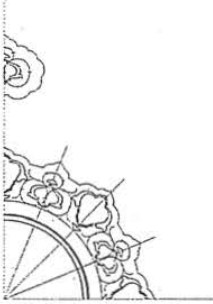
Çizim 8: Desenin alan sınırları belirlenir.

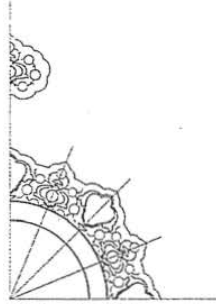
Çizim 9: Pafta alanları çizilir.

Çizim 10: Paftalı alanların altın ve lacivert dengesine bakılır.

Çizim 11: Desen planı hazırlanır.

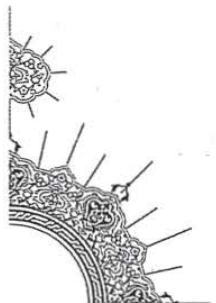
Çizim 12: Helezon planı üzerinde motif kanaviçeleri belirlenir.

Çizim 13: Kanaviçe içlerine motifler yerleştirilir.

Çizim 14: Rûmî Desen planı hazırlanır.

Çizim 15: Helezon planı üzerinde rûmî motifleri yerleştirilir. Tığların yerleri ve uzunlukları belirlenir.

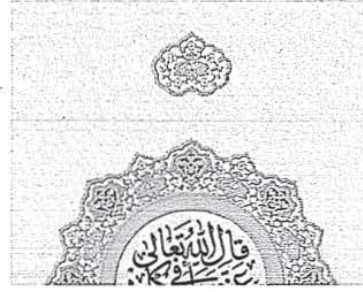

Çizim 16: Arasuyu deseni hazırlanır ve tığlar ile bitirilir.

4.2. Zahriye Tezhibinin Uygulama Safhaları

Çizim 17: İlk olarak desen kurşun kalem yardımıyla kağıda aktarılır.

Çizim 18: Saplar, yapraklar, çiçeklerin bazı kısımları, istenirse rümiller, cedvel veya iplik gibi parlatılacak alanlara altın sürülür ve zer-mühre ile parlatılır.

Çizim 19: İlk olarak desen kurşun kalem yardımıyla kağıda aktarılır.

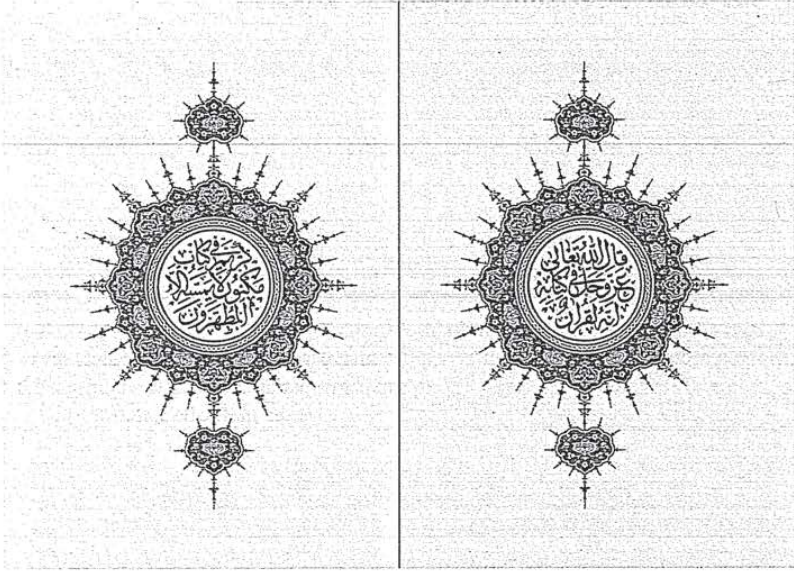
Çizim 20: Saplar, yapraklar, çiçeklerin bazı kısımları, istenirse rümiller, cedvel veya iplik gibi parlatılacak alanlara altın sürülür ve zer-mühre ile parlatılır.

Çizim 21: Zemin rengi dalgasız olarak bedahşi laciverti ile doldurulur.

Çizim 22: Çiçek içlerinin gölgesi ve diğer ayrıntılar tamamlanır. Son olarak, desenin bitiş sınırına iplik ve kuzu çekilerek üzerine tığlar işlenir.

Çizim 23: Temellük kitâbeli zahriye tezhibinin karşılıklı bitmiş hâli.

5. SERLEVHA TEZHİBİ

Ser, baş anlamındadır, yazı da başlık anlamına gelen “ser-levha” (baş levha), zahriye sayfasından hemen sonra gelen, yazılı sahanın sınırlı tutulduğu, etrafına yoğun tezhibin yapıldığı ve metnin başladığı ilk sayfadır.¹¹ Serlevha sayfası, 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Sayfanın başında ve sonunda bulunan sûrebaşı tezhibinin bir şerit ile birleştirilmesi ile oluşmuştur.¹²

14. yüzyıla kadar serlevha tezhipleri sadece sağ başlangıç sayfasının tezhiplenmesi şeklindeydi. Özellikle Kur'an-ı Kerim'lerde sağ ve sol sayfaları karşılıklı olarak tezhiplene geleneği 14. yüzyılda başlar ve gelişir. Kur'an'larda Fatıha ve Bakara sûreleri'ni içine alacak şekilde yapılan serlevhalar karşılıklı simetrik ve çift olmalıdır. 16. asırda en zengin

¹¹ Duran, G., Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Türk Mushafında 16. Yüzyıl Serlevha Tezhipleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 70; Derman, F. Ç., “Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, *Türkler*, Cilt 12, Ankara 2002, s. 289-299.

¹² Tanrıver A., *Türk Tezhip Sanatında XIV. XVI. Yüzyıl Mushaf Gülleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 119-12.

ve mükemmel örneklerine rastladığımız ve çoğunlukla dikdörtgen olan serlevhaların, ileriki asırlarda kalitelerinde düşüş görülmüştür. Serlevhalar günümüz matbu eserlerde de yerini korumaktadır.¹³ Bir yazma eserde bazen zahriye sayfası yapılmadan da eser serlevha ile başlayabilir. Eğer zahriye sayfası ile birlikte yapılıyorsa serlevha tezhibi, eserin tezhip bütünlüğünü korumak amacıyla renk, desen ve motif bakımından zahriye tezhibinin devamı niteliğinde olmalıdır.

16. yüzyıl Klasik Döneme ait karşılıklı olarak yapılan serlevhaların dikdörtgen plan ve kompozisyon özellikleri genel olarak 3 tipe ayrılmaktadır. Bunlar ikilil, kubbeli ve mürekkep formlardır.¹⁴ Bu tanımlamalar, unvan, serlevha ve zahriye sayfaları için de geçerlidir.

5.1. Serlevha Tezhibinin Kısımları

Serlevha tezhibi metnin bulunduğu saha ve dışında kalan kısım diye iki bölümde incelenir.

1. Durak tezyinatı, ayet aralarına bırakılan boşluğa nokta yerine rozet şeklinde işlenir.

2. Koltuk tezyinatı, metnin sağ ve sol kısmında boş kalan kısımlardır. Bunlar dikdörtgen veya kare şeklinde olup devrinin üslubuna göre tezyin edilir.

3. Sûrebaşı, metnin başında veya sonunda yatay dikdörtgen şeklindeki kısımlardır. Buradaki kitabe kısmında sûrenin veya metnin ismi yazılır. Alt kısımda ise ayetin nazil olduğu yer bulunur.

4. Cedvel, iplik, ince ve daha kalın arasuları, bölümleri birbirinden ayıran tezyinatta yardımcı unsurlardır.

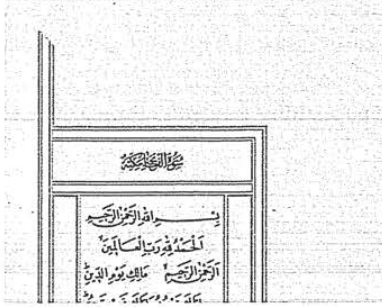
5. En dışta sayfanın üç kenarını çevreleyen kenar suyu bezemesi düz, kubbeli veya mürekkep formunda uygulanabilir. Bu kenarsuları zemini boyalı klasik tezhip veya zer-ender-zer tekniklerinde işlenerek, çok zaman dendanlı olup tığlarla son bulur.¹⁵

¹³ Derman, F. Ç., agm., s. 292; Tanrıver, A., agt., s. 119-120.

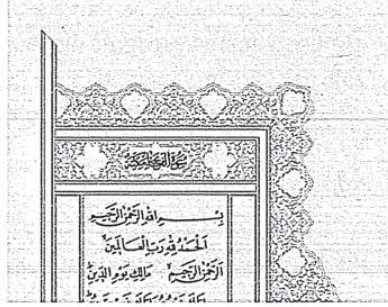
¹⁴ Derman, U., Basılmamış Ders Notları, 2001.

¹⁵ Birol, İ., Basılmamış Ders Notları, 2006.

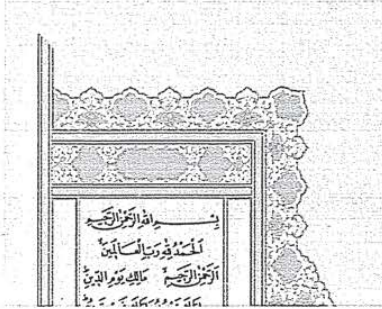
5.2. Serlevha Tezhibinin Uygulama Safhaları

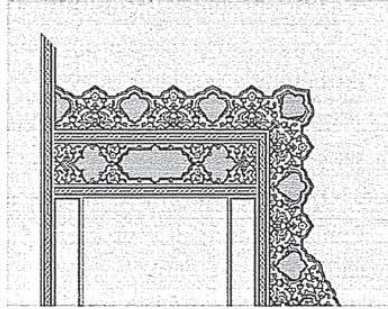
Çizim 24: İlk önce yazı etrafına cedvel çekilir.

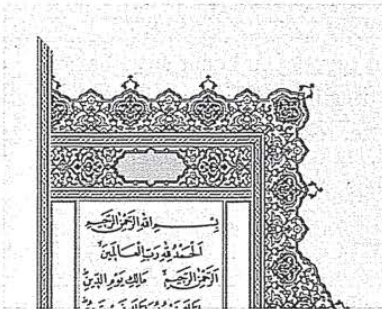
Çizim 25: Desen kurşun kalem yardımıyla kağıda aktarılır.

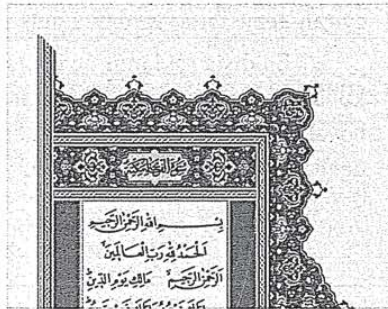
Çizim 26: Saplar, yapraklar, çiçeklerin bazı kısımları, cedvel veya iplik gibi parlatılacak alanlara altın sürülür ve zermühre ile parlatılır.

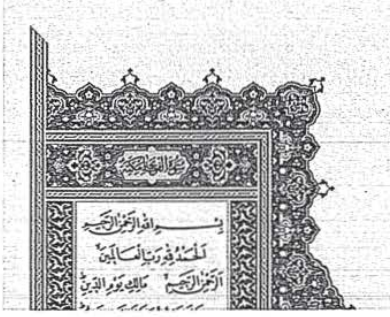
Çizim 27: Çiçek zeminleri beyaz veya uçuk renklerde astar boyası sürülür. Varsa dendan ve ipliklere de renk sürülür.

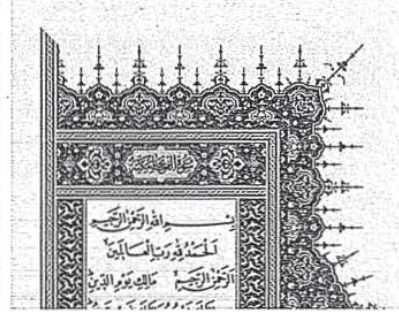
Çizim 28: Bütün desenin siyah tahrirleri çekilir.

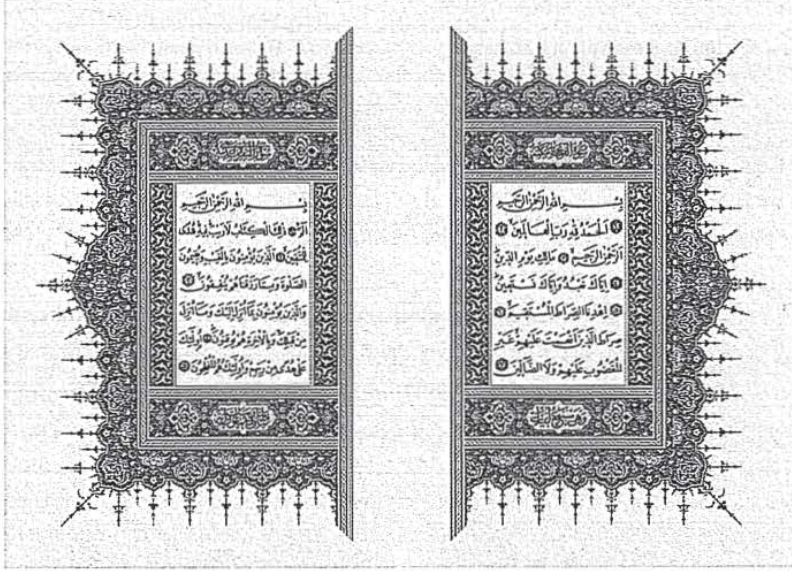
Çizim 29: Zemin rengi dalgasız olarak bedahşi laciverti ile doldurulur.

Çizim 30: Dikdörtgen koltuklar üzerindeki bedahşi laciverti üzerine altın ile rûmiller işlenir.

Çizim 31: Çiçek içlerinin gölgesi ve diğer ayrıntılar tamamlanır. Son olarak, desenin bitiş sınırına iplik ve kuzu çekilerek üzerine tığ işlenir.

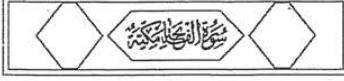

Çizim 32: Serlevha tezhibinin karşılıklı bitmiş son halı.

6. SÜREBAŞI TEZHİBİ

Sûre başları Mushaflarda bulunan 114 sûrenin sayısını, başlangıcını, nerede nâzil olduğunu gösteren tezhipli sahalardır.¹⁶ Yatay dikdörtgen şekli devrinin üslubuna uygun olarak tezhiplenir.

6.1. Sûrebaşı Tezhibinin Çizim Safhaları

Çizim 33: Desenin alan sınırları belirlenir.

Çizim 34: Pafta alanları çizilir.

Çizim 35: Desen planı hazırlanır.

Çizim 36: Helezon planı üzerinde motif kanaviçeleri belirlenir.

Çizim 37: Kanaviçe içerisine motifler yerleştirilir.

Çizim 38: Rûmî desen planı hazırlanır.

Çizim 39: Rûmî helezon planı üzerine motif kanaviçeleri belirlenir.

Çizim 40: Kanaviçe içerisine motifler yerleştirilir.

Çizim 41-42: Hatâyî grubu ve rûmî motiflerinin eskiz kağıdı üzerindeki son hâli tamamlanır.

¹⁶ Duran, G., "Tezhip Sanatında Kullanılan Alanlar", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 41, s. 63, İstanbul 201.

6.2. Sürebaşı Tezhibinin Uygulama Safhaları

Çizim 43: Desen kurşun kalem yardımıyla kağıda aktarılır.

Çizim 44: İlk olarak, sapsar, yapraklar, çiçeklerin bazı kısımları, cedvel veya iplik gibi parlatılacak alanlara altın sürülür ve zer-mühre ile parlatılır.

Çizim 45: Çiçek zeminleri beyaz veya uçuk renklerde astar boyası sürülür. Dendan ve ipliklere renk sürülür.

Çizim 46: Bütün desenin siyah tahrirleri çekilir.

Çizim 47: Zemin rengi dalgasız olarak doldurulur.

Çizim 48: Çiçek içlerinin gölgesi ve diğer ayrıntılar tamamlanır.

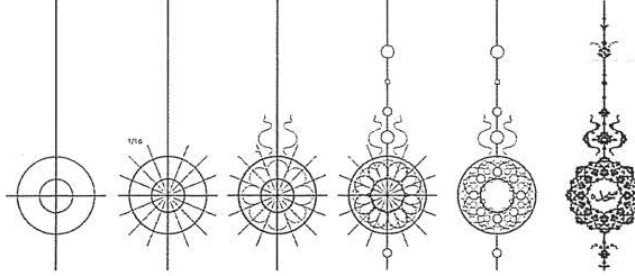
7. GÜL TEZHİPLERİ

Mushafalarda sayfa kenarına yapılan tezyini madalyonlardır. Kur'an sayfalarının dışa bakan taraflarında, duraklardan daha büyük göbeği açık dairesel bir motif kullanılır. Bu motif alt ve üst dendanlarla aşağı ve yukarı doğru tıglarla uzatılır.¹⁷ Buna gül tezhibi denir. Gül tezhibi sûrelerin bölünmesinde hamse, aşere; cüzlerin bölünmesinde hizip, nısıf, cüz; secde edilmesi gereken yerleri işaretlemede secde gülü olarak görülür.¹⁸ Okuyan veya yazan kişiye kolaylık sağlaması için yapılan gül tezhipleri genelde madalyon, mekik, damla ve değişik geometrik biçimlerde tezyin edilmiş ve Mushaf tezhibinin bir parçası haline gelmiştir.

¹⁷ Derman, F. Ç., "Tarihimizde Mushafaların Bezemesi", Diyanet İlmî Dergi, Kur'an Özel Sayısı 2012, s. 649-650.

¹⁸ Duran, G., "Tezhip Sanatında Kullanılan Alanlar", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 41, İstanbul 2012, s. 64.

7.1. Gül Tezhibinin Çizim Safhaları

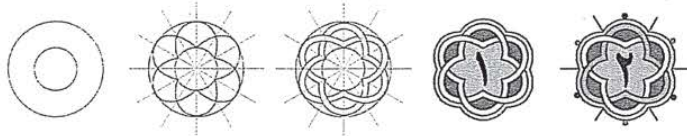
Çizim 49: Desenin alanı sınırları belirlenir. Paftalar çizilir. Desenin planı hazırlanır. Motif kanaviçeleri belirlenir. Motifler kanaviçelere yerleştirilir. Secde gülü tezhibi böylece tamamlanmış olur.

8. DURAK TEZHİPLERİ

Duraklar ayetler veya cümle aralarında duraklanması gereken yerlerin tezyin edilmiş şeklidir. Bir anlamda nokta vazifesi görür. Duraklar cümle sonundaki nefes süresinde okuyanın gözünü dinlendirmek ve yazıdaki monotonluğu gidermek amacıyla mücevher nokta şeklinde tezyin edilirler.

Bir durağın büyüklüğünü tespit etmek için yazının kalem kalınlığına ve cümle arasındaki boşluk miktarına dikkat edilir. Durağın yerini belirlemek için ise yazıdaki mıstar çizgisinin 4/3'ü üstte 4/1'i altta kalacak şekilde kanaviçenin yerleştirilmesiyle sağlanır.¹⁹

8.1. Durak Tezhibinin Çizim ve Uygulama Safhaları

Çizim 50: Yapılacak mücevher durağın alan sınırları belirlenir. Paftalı alanlar çizilir. Altın zeminler sürülüp parlatılır. Renkler varsa sürülür ve durağın tamamı tahrirlenir. Son olarak da gelecek rakam hattat tarafından yazılır.

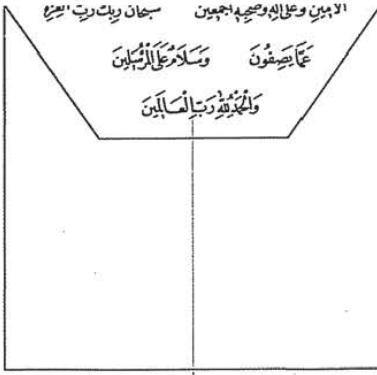
¹⁹ Birol, İ., Basılmamış Ders Notları, 2006.

9. HÂTİME (KETEBE) SAYFASI TEZHİBİ

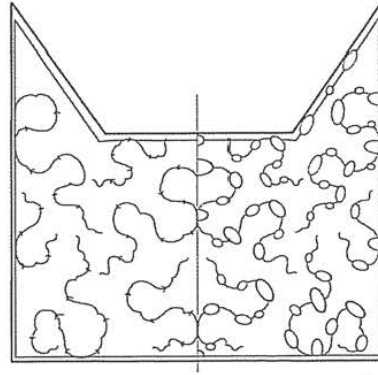
Yazma eserlerde imzanın atıldığı sayfadır. Lügat manası 'bitiş'tir. Hattat veya müzehhibin imzasının, bitiş dualarının ve kitabın müellifinin imzasının bulunduğu son sayfadır.

Her eserin hatime sayfasına tezhip yapılmayabilir. Eserin önemine göre alt kısmına doğru üçgen veya dikdörtgen boşluklara tezhip yapılır.

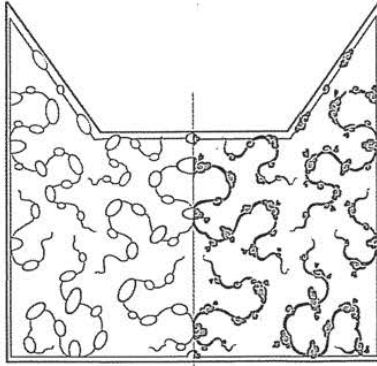
9.1. Hâtime Tezhibinin Çizim Safhaları

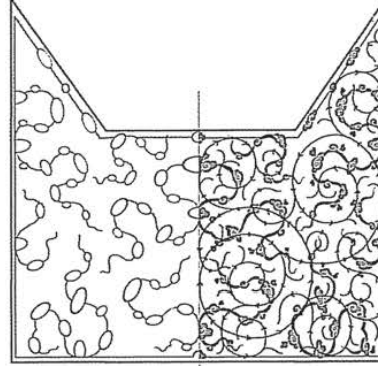
Çizim 51: Desenin alan sınırları belirlenir.

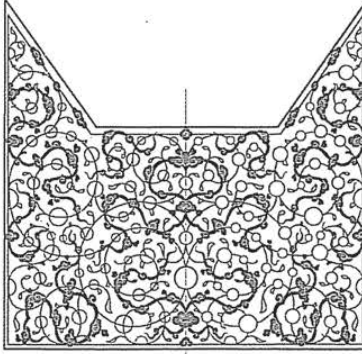
Çizim 52: Bulut desen planı ve kanaviçe alanları çizilir.

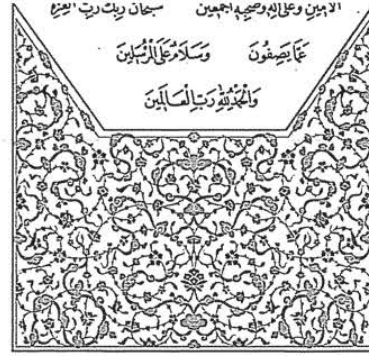
Çizim 53: Kanaviçe içlerine motifler yerleştirilir.

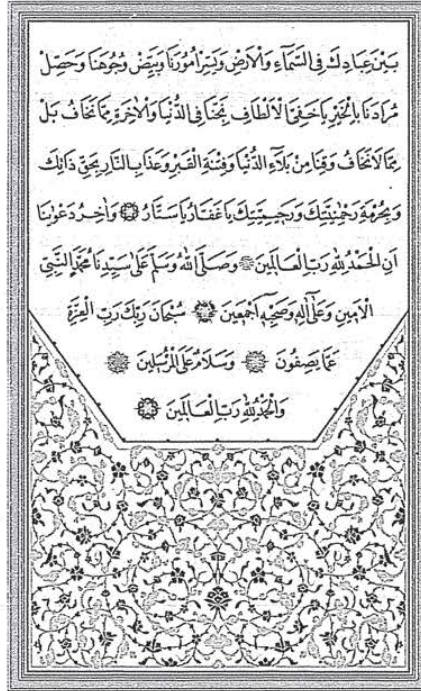
Çizim 54: Hatâyî grubu motiflerinin desen planı çizilir.

Çizim 55: Hatâyi grubu motiflerinin helezon üzerindeki kanaviçeleri belirlenir.

Çizim 56: Kanaviçe içlerine çifttahrir tekniğindeki motifler yerleştirilir ve sonlandırılır.

Çizim 57: Hâtîme tezhibinin kağıt üzerindeki uygulanmış son hâli.

Sonuç

Tezhip, tezyînâtın veya bezeme sanatının kağıt üzerindeki uygulanmış şeklidir. Yazıyı süslemek amacıyla kullanılan ve hat sanatını tamamlayan bir sanat dalıdır. Bu sebepten tezhip, yazının elbisesi olarak kabul edilir ve klasik kitap sanatları içinde yer alır. Bizde klasik anlamda bir Mushaf tezhibinin kağıt üzerine çizim ve uygulama safhalarını örnekleriyle anlatmaya çalıştık.

Osmanlı döneminde bir Mushaf tezhibi sernakkaş gözetiminde kolektif bir çalışma ürünü olarak kısa bir sürede ortaya çıkartılırken, günümüz tezhip sanatkârı ise tek başına ve daha uzun bir sürede hazırlamaktadır. Fakat günümüz teknolojik imkanlarının gelişmesiyle bir Mushaf tezhibi dijital ortamda daha kısa bir sürede hazırlanıp, 1000-2000 adet basılabilmektedir.

Bir Mushaf bezemesini başarılı bir şekilde uygulamak isteyen tezhip sanatkârları öncelikle motif ve desen bilgisini alanında uzman bir hocadan meşk ederek öğrenmesi ve sonrasında uygulama yapabileceği bilgisayar programlarına hakim olması gerekmektedir. Aksi halde oldukça zor olan bu çalışmalar iyi netice vermeyebilir. Nitekim günümüzde basılmış bir çok Mushafın tezyînâtı içler acısıdır. Matbaa baskısı bir çok Kur'an-ı Kerim'in tezyînâtı ya eski bir eserden alınmış kötü dijital baskılar yada iyi bir müzehhibin elinden çıkmamış tezhiplerdir. Dolayısı ile yayına hazırlanacak bir Mushaf tezhibinin desen çizim ve uygulama safhalarını bu alanda çalışma yapacak sanatkârlara sunmuş bulunuyoruz.

Tezhip sanatı yüzyıllar boyunca kitap sayfaları arasında birbirinden özgün eserler vermiş, aynı maksatla levhalarda da kullanılmaya başlanmıştı. Günümüz de yapılan bir çok tezhipli levhaların Mushaf tezhibinden örnek alınarak yapıldığı görülmektedir. Tezhip sanatı yüzyılımızda basılmış kitap sayfaları dışında levhalarda da başlı başına dekoratif bir sanat halini de almıştır.

Kaynakça

- Ahmet Saim Arıtan, "Ciltçilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7, s. 551, İstanbul 1993.
 Seher Aşıcı, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki Yazma Mushafın Zahriye Sayfaları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
 İnci Ayan Birol, Basılmamış Ders Notları, 2006.

- İnci Ayan Birol ve Fatma Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler* (2. Baskı), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1995.
- İnci Ayan Birol, *Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri* (1. Baskı), Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008.
- F. Çiçek Derman, "Tarihimizde Mushafaların Bezemesi" *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- F. Çiçek Derman, *Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi*. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koça), *Türkler*, 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- F. Çiçek Derman, *Osmanlı Asırlarında, Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı*. (Editörler: Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz), *Osmanlı*, 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- Uğur Derman, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1-2-3, (Editör: İlhan Ayverdi), Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.
- Gülnur Duran, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Türk Mushaflarında 16. Yüzyıl Serlevha Tezhipleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
- Gülnur Duran, "Tezhip Sanatının Kullanım Alanları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41, İstanbul 2012.
- Ayşe Tanrıver, *Türk Tezhip Sanatında XIV. XVI. Yüzyıl Mushaf Gülleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul 2007.